

Waarom een basisinkomen en hoe voeren we het in.

Dr. Jan Stroeken

juni 2020

Inleiding

De coronacrisis leidt tot een oplaaiende belangstelling om het basisinkomen in te voeren. In Nederland, maar vooral ook in landen als Spanje en Italië waar de nood hoog is om velen financieel te ondersteunen. En dat liefst op een administratief zo eenvoudig mogelijke manier. Het basisinkomen is daar uitermate geschikt voor, maar is meer dan dat. Het past in een historisch perspectief en ondersteunt in sterke mate de verandering in de tijdgeest welke al aan de gang was en door het coronavirus lijkt te worden versneld. Gewoontes verdwijnen en we zijn ons meer bewust van wat belangrijk is zowel persoonlijk, als maatschappelijk, als in het werk.

De tijd lijkt daar om de eerste stappen te zetten richting basisinkomen. Niet alleen om de eerder genoemde praktische overwegingen, maar vooral om de structurele historische aspecten en de veranderende tijdgeest. Hieronder vatten we dit kort samen en trekken vervolgens conclusies met betrekking tot de wijze van invoering. Meer details zijn overigens te vinden in een eerdere publikatie op deze website: <https://basisinkomen.nl/wp-content/uploads/Economie-en-arbeidsmarkt-Jan-Stroeken-nov2019.pdf>.

Basisinkomen, arbeid en de veranderende tijdgeest

In vele discussies en op allerlei niveaus leidt de coronacrisis tot voorstellen om de problemen op financieel/economisch en maatschappelijk terrein op te lossen in combinatie met structurele problemen als de opwarming van de aarde, milieuvervuiling, belastingontduiking en aandeelhouderskapitalisme. Hopelijk gaat dat daadwerkelijk lukken want veel schot in het aanpakken van deze problemen zat er tot nu toe niet. Toch gaat het hier om zaken waar velen zich al langere tijd bezorgd om maakten en daarmee ook al langere tijd een verandering van tijdgeest inluidden.

Een andere kijk op arbeid is een belangrijk onderdeel van die veranderende tijdgeest. Meer welvaart, meer mogelijkheden om flexibel te werken en meer individuele inkomens maakten het mogelijk anders naar arbeid te kijken. We zien deze tendens duidelijk bij vele millennials: niet zozeer de vaste baan en bijbehorende carrière bij een multinational zijn van belang, maar steeds meer wordt gezocht naar iets persoonlijks, iets eigens dat nuttig en zinvol is. Er is een toenemende bereidheid om zoveel mogelijk op te pakken wat daarin past, ook als niet alles onder een arbeids- of zzp-contract valt.

De invoering van een basisinkomen garandeert daarbij altijd de bestaanszekerheid en verkleint het onderscheid tussen betaalde en onbetaalde arbeid. Wellicht gaan mensen daardoor ook andere beroepen kiezen, er zijn zoveel door werknemers als weinig zinvol ervaren banen. Studenten hoeven niet meer te jobben of te lenen, ze kunnen rustig fulltime studeren. In de komende jaren zal omscholing een sleutelwoord worden in de herstructurering van de economie, diverse bedrijfstakken gaan het moeilijk krijgen zoals de horeca en de vrijetijdssector. Meer vraag naar arbeid zal komen uit sectoren als zorg en welzijn, energietransitie of overheid.

Mensen zullen vrijer kunnen kiezen bij een basisinkomen. Meer of minder betaald werken bijvoorbeeld. Ook meer of minder vrijwilligerswerk en mantelzorg behoort tot de mogelijkheden of toch maar eens meer tijd besteden aan die creatieve kant. En wat is trouwens werk? Als we voor andere kinderen zorgen is het wel werk, zorgen voor eigen kinderen is onbetaalde arbeid.

Veel van deze ontwikkelingen leiden geleidelijk tot het verdwijnen van het fenomeen van de vaste baan inclusief sociale zekerheid voor het leven. Hierdoor is een groep betaalde werkers rijp gemaakt voor een basisinkomen. Het gaat om de steeds groter wordende groep flexwerkers met weinig sociale en financiële zekerheden. Geleidelijk zien we vooral jongeren in (vaak meerdere) deeltijdbanen, als zzp-er, zonder of met weinig sociale zekerheden en altijd onzeker over toekomstige inkomsten. Bovendien heeft de groei van deze groep werkers sterk negatieve consequenties voor de economische groei. De middenklasse als groep neemt af en daarmee de consumptie. De middenklasse is niet zozeer het gevolg van economische groei maar vooral de aanjager ervan. Mensen met economische zekerheden, de belangrijkste definitie van middenklasse, hebben vertrouwen en kopen huizen, een auto, investeren in gezondheid, opleiding van kinderen etc. De groeiende groep flexwerkers hoort niet tot deze middenklasse. Er is onzekerheid over toekomstige inkomens, pensioen, wat er gebeurt bij ziekte en arbeidsongeschiktheid, opbouw van vakantiedagen, etc. Een basisinkomen zorgt voor meer zekerheid voor zowel flexwerkers als zzp-ers, maar moet uiteindelijk natuurlijk worden aangevuld met passende pensioen- en sociale verzekeringsregelingen. Op deze manier eindigt het tijdperk waarin alleen de vaste en volledige baan de norm was.

Basisinkomen en de economisch/maatschappelijke welvaartsgroei

Het welvaartsniveau zoals wij dat nu kennen en zoals dat in eerste instantie tot uitdrukking komt in de primaire inkomens, is het resultaat van jarenlange productiviteitsstijgingen waaraan vele mensen en vele generaties een bijdrage hebben geleverd. Ons hoge inkomensniveau valt dus niet louter toe te schrijven aan de arbeid

die op dit moment wordt verricht en het kapitaal dat nu in bedrijven is geïnvesteerd. De band tussen de huidige verdiende inkomens enerzijds en de individuele arbeidsprestatie anderzijds, wordt steeds losser. Er is steeds minder sprake van persoonlijk verdiende inkomens. Een en ander geldt in gelijke mate voor werknemers in de bedrijfssector alswel werknemers in de bedrijfssector ondersteunende sectoren als met name onderwijs en overheid.

In dit verband lijkt een koppeling van de primaire inkomensverdeling aan de direct bij het productieproces betrokkenen steeds minder voor de hand te liggen en ligt de invoering van een basisinkomen voor iedereen voor de hand, dus los van de positie in het op productiviteit gerichte arbeidsproces. Het aftappen van gelden door de overheid rechtstreeks aan de bron, d.w.z. bij de productie van de onderneming, lijkt de meest directe en correcte weg om een basisinkomen te financieren. De belastinggrondslag dient te verschuiven, weg van de productiefactor arbeid. Heffingen op milieuvervuiling (CO₂- en energieheffingen, vliegtaks) of kapitaalverkeer (aandeelhouders, waardestijging vastgoed) zijn daarvoor een prima oplossing en passen ook nog eens haarfijn in de veranderende tijdgeest.

Een tweede aspect is de toenemende individualisering. Deze heeft geleid tot een toenemend aantal mensen met een zelfstandig inkomen. Waren bijvoorbeeld begin jaren tachtig nog ruim 4 personen afhankelijk van één inkomen, op dit moment is dat aantal naar schatting ruim de helft. Het aantal inkomens per huishouden nam toe en het aantal personen afhankelijk van een inkomen nam af. Daardoor nam ook de ongelijkheid toe, met name ten nadele van bijvoorbeeld de traditionele kostwinnershuishoudens. De invoering van een basisinkomen versterkt de individualisering en de inkomensgelijkheid: iedereen krijgt een inkomen, ook binnen de genoemde traditionele kostwinnershuishoudens. Ook ligt hier een belangrijke oplossing voor het Nederlandse armoedeprobleem. De clash tussen individualisering en het traditionele kostwinners denken ligt hier voor een belangrijk deel aan ten grondslag. Denk aan de gescheiden moeders met kinderen in de financiële problemen. Individuele inkomensproblemen worden steeds minder binnen gezinsverband opgelost.

Basisinkomen, hoe voeren we het in?

Uit het voorgaande trekken we alvast twee belangrijke conclusies met betrekking tot de concrete invoering van een basisinkomen:

- Het basisinkomen moet individueel worden uitgekeerd en ook worden vergezeld van een op individuele leest gebaseerde herverdeling van inkomens.

- Het basisinkomen past in een andere tijdgeest, d.w.z. ook milieuheffingen en kapitaalheffingen maken een wezenlijk onderdeel uit van de invoering.

Daar voeg ik nog een derde, meer praktische, conclusie aan toe:

- Er zijn qua financiering talloze inverdieneffecten: voorzieningen zoals kinderbijslag en AOW, diverse (vaak inkomensafhankelijke) regelingen, toeslagen, aftrekposten en heffingskortingen.

De invoering van een basisinkomen zal dus vooral bestaan uit een herverdeling van inkomens. Van belang daarbij is het nodeloos rondpompen van geld zoveel mogelijk te voorkomen. Daartoe is een Negatieve Inkomstenbelasting (NIB) de beste optie. De bekende econoom Milton Friedman zou dit begrip al decennia geleden als eerste hebben geïntroduceerd. Bij een NIB verliest men geleidelijk het basisbedrag en gaat men belasting betalen naarmate men meer verdient. Doordat bij een NIB minder geld hoeft te worden rondgepompt is het eenvoudiger hogere inkomens mee te laten betalen. Bij een Algemeen Basisinkomen, uitgekeerd via een vast bedrag aan iedereen onafhankelijk van verdere verdiensten, zouden de marginale tarieven voor de hogere inkomens onpraktisch hoog worden.

Zoals vele malen in het verleden wordt er ook nu weer een beroep gedaan op de 'rekenmeesters' van bijvoorbeeld het CPB om de economische effecten van de invoering van een basisinkomen door te rekenen in de bestaande economische modellen. Deze bestaande modellen zijn evenwel zeer statisch en niet berekend op het meenemen van de historische dynamiek welke de invoering van een basisinkomen met zich meebrengt. Zo gaat men in deze modellen uit van een (lichte) afname van het arbeidsaanbod. Daarbij is niet ingecalculeerd de eerder beschreven dynamiek welke een basisinkomen op de factor arbeid veroorzaakt en vooral ook niet het bestaan van de zogenaamde armoedeval. W.J. Keller heeft in een recente bijdrage op de in februari gehouden Teach-In Naar een toekomst zonder Armoede (<https://www.youtube.com/watch?v=1iSpdQPa4I4>) in een door hem ontworpen rekenmodel laten zien hoe voor alle lagere inkomens tot aan modaal de prikkel om meer te gaan werken niet of nauwelijks aanwezig is. Het ingewikkelde woud aan inkomensafhankelijke regelingen, toeslagen, aftrekposten en heffingskortingen is daarvan de schuldige. In tegenstelling tot het bruto-inkomen neemt het netto-inkomen niet of nauwelijks toe. De opheffing van deze armoedeval via de invoering van een basisinkomen in de vorm van een NIB zal eerder tot een toename dan een afname van het arbeidsaanbod leiden. De bestaande economische modellen houden ook geen rekening met andere veranderende economische variabelen zoals een toenemende consumptie door een groeiende middenklasse als gevolg van een zich zekerder voelende groep van flexwerkers en zzp-ers.

De bestaande modellen lijken ons dus niet veel verder te helpen. Los van inschattingen van economische of arbeidsmarkteffecten zijn inmiddels wel diverse financiële doorrekeningen gemaakt. Deze zijn veelal gebaseerd op de invoering van een basisinkomen op sociaal minimumniveau en berusten met name op het incalculeren van de eerder genoemde inverdieneffecten op toeslagen, heffingskortingen, etc. Basisinkomen 2.0 (<https://basisinkomen.nl/wp-content/uploads/Inkomenseffecten-basisinkomen.pdf>) in opdracht van de Vereniging voor Basisinkomen doorgerekend door het NIBUD is daar een voorbeeld van. Deze berekeningen tonen als groot pluspunt de financiële realiteit in hoofdlijnen van de invoering van een basisinkomen. Ze zijn evenwel ook te groot en te schematisch van omvang om een meer precieze realiteit weer te geven per individu of per huishouden.

Verdere berekeningen zijn die van de eerder genoemde W.J. Keller, uitgevoerd met behulp van het CPB. Het gaat hier om de invoering van een NIB, zoals gezegd de beste optie om een BI in te voeren, omdat er minder geld hoeft te worden rondgepompt. Deze NIB wordt evenwel niet uitgekeerd op individueel niveau maar op huishoudniveau, hetgeen in strijd is met onze eerder afgeleide veronderstelling dat een basisinkomen individueel zou moeten zijn. Deze individualisering was overigens wel het uitgangspunt bij de berekeningen van de invoering van een NIB in mijn proefschrift uit 1986

(<https://npi.pleio.nl/file/download/58043056/Dissertatie+Jan+Stroeken+1986>). De resultaten waren positief maar gebaseerd op een eenvoudig microsimulatiemodel en een relatief klein databestand. Kellers middelen waren groter, zowel qua model als qua databestand. Zijn hoofddoel was een inschatting te maken van een algehele herziening van het belastingstelsel, namelijk de invoering van een vlaktaks, bestaande uit een tarief van 50% voor iedereen. Ook hier zijn de resultaten in hoofdlijnen bemoedigend met betrekking tot de financiële realiteit. Niettemin worden ook hier vele toeslagen en aftrekposten ingecalculerd, waarvan de effecten per afzonderlijk individu of huishouden moeilijk in te schatten zijn. En dan is hier nog niet eens gewerkt met een individueel basisinkomen waarbij de herverdelingseffecten veel groter zijn dan bij een basisinkomen per huishouden.

Duidelijk blijkt uit de diverse berekeningen dat we niet zozeer over extra kosten praten maar dat het vooral om een herverdeling van inkomens gaat, niet alleen naar lage inkomens toe door het vermijden van de armoedeval, maar ook tussen andere inkomensgroepen, en tussen de verschillende huishoudentypes. Verder spelen economische groei en heffingen op milieuvervuiling of kapitaalverkeer een rol in de financiering. Met uitzondering van laatstgenoemde heffingen is alles vergelijkbaar met de invoering van de arbeidsduurverkorting, waar vroeger overigens nooit dit type berekeningen voor werden gemaakt. Deze werd werkenderwijs, stap voor stap

ingevoerd. Dat is ook de kern van mijn voorstel voor de invoering van het basisinkomen:

- De invoering zal stapsgewijs verlopen. Immers, een individueel basisinkomen op social minimumniveau is een te grote stap om in één keer te nemen, vanwege de moeilijk te bepalen precieze effecten van de grootscheepse herverdeling.
- Een eerste stap van zo'n 450-600 euro op individueel niveau kan budgetneutraal, zonder al te veel herverdeling, worden ingevoerd. Dat kan uit de diverse eerder gedane berekeningen worden afgeleid.
- Discussies op dit moment over hoe hoog het basisinkomen precies moet zijn, kunnen achterwege blijven. Vanwege de geleidelijke invoering, stap voor stap, kan ervaring worden opgedaan en geleidelijk het uiteindelijk niveau worden bepaald.
- De vlaktaks (50% belastingtarief voor iedereen) kan als eindpunt dienen en voortdurend in het achterhoofd worden gehouden bij het nemen van de volgende stappen.

Om concreet verder te komen hebben we zo snel mogelijk een stuurgroep nodig van deskundigen uit kringen van arbeid, sociale zekerheid en belastingen die een voorstel ontwikkelen m.b.t.:

- De hoogte van de eerste stap.
- Welke inkomensafhankelijke regelingen, toeslagen, aftrekposten en heffingskortingen kunnen we daarbij al meenemen zonder alles meteen overhoop te halen.
- Wat worden daarbij de negatieve en positieve tarieven van de NIB.
- Hoe wordt deze eerste stap ingebed in het bestaande systeem van sociale zekerheid.
- Wat is de mogelijkheid om hierbij ook al specifieke milieu- en/of kapitaalheffingen te integreren.

Tot slot, de invoering van een basisinkomen is gebaseerd op structurele argumenten en een veranderende tijdgeest. Dat biedt op zich de mogelijkheid om alles rustig, stap voor stap in te voeren. Niettemin, de coronaproblematiek van vandaag de dag vraagt om haast. Velen wachten de komende tijd op financiële garanties, op zijn minst op minimumniveau. Mensen zullen geheel of gedeeltelijk hun werk verliezen met als gevolg een groeiende groep van werkende en niet-werkende armen. Voor beide groepen zijn nooduitkeringen niet genoeg. Een basisinkomen is essentieel.